

Мирзо Улугбек
(Хаёти ва илмий-сиёсий фаолияти)

TAVORIX
ISLAMONLINE.UZ

1. Темурийлар давлатидаги сиёсий вазият

Темур вафотидан сўнг (1405 йил 18 февраль) унинг улкан империяси феодал ва тожу тахт учун бўлган ўзаро курашлар исканжасига тушди.

- Мовароуннахр: Темурнинг набираси Халил Султон кўлига ўтди.
- Туркистон, Саврон ва Сирдарё ҳудудлари: Амир Бердибек томонидан эгалланди.
- Тошкент, Ашпара, Хўжанд ва Фаргона: Амир Худойдод Хусайний мустақиллик эълон қилди.
- Хоразм: 1405 йилнинг декабрида (ёки 1406 йилнинг январиди) Олтин Ўрда амири Едигей томонидан босиб олинди.
- Ғарбий Эрон ва Озарбайжон: Мироншоҳ ва унинг ўғли мирзо Умар ўртасидаги зиддиятлар сулола урушига айланиб, 1408 йилда Мироншоҳ Табриздаги жангда ҳалок бўлди. Озарбайжон 1410 йилда Қора Юсуф томонидан босиб олинди.

Темурийлар давлатидаги феодал курашлар ва ташки босқинчиликлар унинг барқарорлигига жиддий таҳдид солди. Шохрух 1409 йилда давлатни бирлаштиришга муваффақ бўлди, аммо ички ва ташки зиддиятлар умрининг охиригача давом этди.

2. Улугбекнинг болалик ва ёшлик йиллари

Мирзо Улугбек (Мухаммад Тарагай) 1394 йил 22 март куни Эроннинг Султония шаҳрида тугилган. У Темурнинг кенжа ўғли Шохрух ва Гавхаршод оганинг ўғли эди. Улугбек ёшлигиданок бобоси Темурнинг эътиборига сазовор бўлиб, унга давлат ишларини

бошқариш ва илмий билимларни ўзлаштиришда катта эътибор қаратилди.

- Тарбия ва таълим: Улугбекни билимдон мураббийлар тарбиялади. Шайх Ориф Озарий унинг биринчи муаллими бўлган. Ёшлигиданок илмга чанқоклиги ва зийраклиги билан ажралиб турган.
- Темур билан юришлар: Улугбек Темурнинг бир нечта юришларида қатнашган, жумладан Хиндистон ва Туркия юришларида.

1404 йилда Темур Хитойга юриш қилишга ҳозирлик қўрганида, Улугбекга Туркистон ҳудудлари инъом қилинган. Аммо Темурнинг вафоти туфайли бу режалар амалга ошмай қолди.

3. Улугбекнинг Мовароуннахр ҳокими этиб тайинланиши

Шохрух 1409 йилда Мовароуннахрда Халил Султонга қарши ҳарбий юриш уюштириб, уни мағлубиятга учратганидан сўнг, Улугбекни Мовароуннахр ва Туркистон ҳокими этиб тайинлади. Улугбекнинг ҳокимлиги даврида қуйидаги воқеалар юз берди:

- Шайх Нуриддиннинг исёни (1411): Туркистон ноиб бўлган шайх Нуриддин Улугбекка қарши исён қўтарди. Унинг сафида Чингиз ўғлон бошчилигидаги қўчманчи ўзбеклар ҳам бор эди. Улугбек ва Шохмалик бу исённи бартараф қилишга ҳаракат қилдилар, аммо Кизил Работдаги жангда мағлубиятга учрадилар.
- Самарқандни химоя қилиш: Шайх Нуриддин ва иттифокчилари Самарқандни эгаллашга уринганлар, лекин муваффақ бўлолмадилар.

4. Улугбекнинг мустақил ҳукмдор сифатида фаолияти

Улугбек 16 ёшга тўлганида (1410 йилда) Мовароуннахрда ҳокимлик қила бошлади. У давлат бошқарувини қучайтириш ва илмий тадқиқотлар билан шугулланишга киришди. Бироқ унинг ҳукмдорлиги даврида ички зиддиятлар, ташқи ҳатарлар ва шахсий қарама-қаршиликлар унинг сиёсий фаолиятига таъсир қўрсатди.

- Шохмалик билан муносабатлар: Улугбек Шохмаликнинг мустақил сиёсати ва унинг самарқандлик мансабдорларга нисбатан мансабпарастлик ҳаракатларидан норози бўлиб, отасидан уни вазифасидан четлатишни талаб қилди.
- Шохрух Улугбекнинг талабини қабул қилиб, Шохмаликни вазифадан олиб ташлади.

Мирзо Улугбекнинг ёшлиги ва сиёсий ҳаёти ўз даврининг мураккаб ва зиддиятли шароитида кечган. Бу даврдаги сиёсий ва ҳарбий воқеалар унинг келажақдаги фаолиятига таъсир қўрсатган ва унинг давлатчилик тажрибасини шакллантирган.

Улугбекнинг ҳокимлиги ва Шохрухга тобелиги

Мирзо Улугбек Шохрух томонидан Мовароуннахр ва Туркистон ҳокими қилиб тайинланса-да, тўла мустақил ҳукмдор бўлолмади. Шохрух Темурийлар империясининг ягона ҳукмдори сифатида барча маҳаллий ҳокимларни, шу жумладан Улугбекни ҳам, ўз назорати остида тутиб турди.

Марказий ҳокимиятга тобелик

- Хутба ва пул зарби: Хутба ўқишда Шохрухнинг номи биринчи бўлиб тилга олинар, пул зарб этилганда ҳам факат унинг исми келтириларди.
- Суюргол тарзида бошқарув: Темурнинг анъанасига кўра, Шохрух империя вилоятларини ўз ўғиллари ва қариндошларига тақсимлаб берди. Масалан:
 - Улугбек – Мовароуннахр ва Туркистон,
 - Иброҳим Султон – Балх, Тохаристон ва Бадахшон,
 - Бойсункур – Хуросон, Хабушон ва Обивард.

Аммо маҳаллий ҳокимларга тўла эркинлик берилмаган. Улар марказий ҳукуматнинг фармонларини бажаришга, шу жумладан, даромаднинг маълум қисмини марказга юборишга ва ҳарбий юришларда иштирок этишга мажбур эдилар.

Маҳаллий ҳокимларни назорат қилиш

Шохрух маҳаллий ҳокимларнинг фаолиятини кузатиб туриш учун ишончли шахсларни вазир ёки ноиб сифатида тайинларди. Масалан:

- Улугбек ҳузурига – амир Шохмалик, кейинчалик Носируддин Насруллох Хавофий.
- Форс ҳукмдори Абдулло мирзо ҳузурига – шайх Абулхайр.
- Фарғонага – амир Музроб ва амир Мусо.

Бу амирлар маҳаллий ҳокимларнинг фаолиятини назорат қилар ва муҳим қарорлар марказий ҳукумат билан қилишилган ҳолда қабул қилинардилар.

Шохрух юришларидаги иштироки

Улугбек марказий ҳукуматнинг ҳарбий юришларида доимо иштирок этишга мажбур эди. Масалан:

- 1412/13 йил: Хоразмни Идигу ўзбек тасарруфидан озод қилишда, Мовароуннахрдан амир Муса бошчилигида 5000 кишилик қўшин юборилган.
- 1419 йил: Ирок ва Озарбайжонга қорақўнлиларга қарши юришда Мовароуннахрдан 2000 киши қатнашган.

Улугбекнинг мустаҳкам назоратда бўлиши

Маҳаллий ҳокимлар, шу жумладан Улугбек, марказий ҳокимият билан қилишилган ҳолда иш юритиши шарт эди. Акс ҳолда, жазо ёки танбех олиш ҳоллари кузатиларди:

- Мирзо Искандар (1414): Марказий ҳукуматга тобеликдан бош тортигани учун унинг Форс, Хамадон ва Исфохон вилоятлари тўғрисида олинди.
- Мирзо Бойқаро (1415): Қум, Қашғар ва Рай ҳудудлари олиб қўйилди.
- Улугбек (1427): Барокхонга қарши ўзбошимчалик билан юриш қилгани учун Шохрух томонидан қаттиқ танқид қилинди.

Ҳарчи Улугбек ўз саройига ва давлат аппаратига эга бўлса-да, Шохрух ҳукмдорлиги даврида маҳаллий ҳокимлар марказий ҳукуматга тўла тобе эдилар. Уларнинг сиёсий ва

молиявий фаолиятлари изчил назорат қилинар, марказдан бериладиган топшириқлар қатъий бажарилиши шарт эди. Улугбекнинг ҳокимлик фаолияти ҳам мана шу тизимнинг ажралмас қисми эди.

Темурийлар ва уларнинг Ок Ўрда ва Мўғулистон билан муносабатлари

Темурийлар давлати, жумладан, Мовароуннахрнинг XV асрдаги ташқи муносабатлари ўзаро сиёсий қурашларга асосланган эди. Улугбек даврида Темурийлар давлатининг асосий душманлари Ок Ўрда ("Ўзбек улуси") ва Мўғулистон хонилиги бўлган. Бу давлатлар ўзаро сиёсий қурашларда Темурийларга қарши туриш билан бирга, Темурийлар ҳудудларига мунтазам ҳужумлар уюштириб турганлар.

Улугбекнинг сиёсати ва мақсадлари

Улугбек қўчманчи ўзбеклар ва мўғулларнинг қишлоқ ҳислида Мовароуннахрга қиладиган қалонқилиқ ҳужумларини қартираф этиш ва уларни сиёсий қиҳатдан қучсизлантиришга интилан. Шу мақсадда у қуйидаги қораларни қўрган:

1. Мўғулистон билан қураш:

- Улугбек Мўғулистоннинг феодал қарчаланишидан қойдаланиб, уларнинг ички сиёсий қурашларига аралашди.
- Саид Али, Нақшижаҳон, Вайсхон, ва Шермуҳаммадхон қабил Мўғулистон ҳуқмдорлари ўртасидаги низоларда, бироқ, асосан ўз манфаати учун қаракат қилди.
- 1425 йилда Шермуҳаммадхонга қарши қуриш уюштириб, Мўғулистоннинг марказий ҳудудларини босиб олди, қатта ўлжа билан қайтди.

2. Фаргона ва Қошғар устидан назорат:

- Фаргона ҳоқими Мирак Аҳмаднинг қаршилигини қартираф этиш ва Қошғарни Темурийлар назоратида қалқаш учун бир неча қуришлар уюштирди.
- Улугбекнинг Фаргонадаги маққеи 1423 йилда Қир Али Тақритнинг Мўғулистонга қочиб қетиши билан қайқлашди. Унинг қайтишига йўл қўймаслик учун Улугбек у ерга қатта қўшин юборди.

Ок Ўрда билан муносабатлар

Ок Ўрда (Ўзбек улуси) билан муносабатлар ўзаро қурашлар ва сиёсий манфаатларнинг бир-бирига мос қелмаслиги туқайли доимий қескинликда бўлган.

- Бароқхонни қўллаб-қувватлаш:

Улугбек Бароқхонни Улуғ Муҳаммадга қарши сиёсий иттиқокчи сифатида қўллаб-қувватлади. Бунинг натижасида Бароқхон Ок Ўрдада ҳоқимиятни қўлга қиритди.

- Мустақиллик учун қураш:

Бароқхон ўзини мустақил ҳуқмдор сифатида намоён қилишга уриниб, Темурийлар давлатига қарашли Сирдарёдаги шаҳарларга ҳужум қилди. Бу ҳолат Улугбек билан Бароқхон ўртасида қурулли тўқнашувга олиб қелди.

- Мағлубиятлар:

Улугбек 1427 йилда Бароқхонга қарши жангда мағлубиятга учради ва Самарқандга

чекинишга мажбур бўлди.

Кўчманчи ўзбеклар хужумлари

Темурийлар давлатининг асосий муаммоларидан бири кўчманчи ўзбекларнинг мунтазам хужумлари эди. Улар Бухоро ва Самарканд атрофидаги кишлокларни талон-торож қилиб, аҳолини асир қилиб олиб кетар эдилар. Абдураззок Самаркандий ва бошқа манбаларга кўра, бу хужумлар Улугбек замонида янада кучайган.

Улугбекнинг химоявий сиёсатининг хусусиятлари

Шохрух ва Улугбек Амир Темур каби босқинчилик сиёсати олиб бормаганлар. Уларнинг Ок Ўрда ва Мўғулистон билан бўлган урушлари химоявий характерга эга бўлиб, уларнинг асосий мақсади давлат чегараларини химоя қилиш ва империянинг яхлитлигини сақлаб қолиш эди.

Темурийлар давлатининг Ок Ўрда ва Мўғулистон билан олиб борган сиёсати мудофаа мақсадларига қаратилган бўлиб, уларнинг асосий вазифаси ўз ҳудудларини сақлаб қолиш, душманларнинг хужумларига қарши тура олиш ва ҳукмдорлик мавқеини мустаҳкамлашдан иборат эди. Улугбек давридаги сиёсий қурашлар ҳам давлатнинг ички мустаҳкамлиги ва ташқи ҳавфсизлигини таъминлашга қаратилган бўлиб, у химоя сиёсатида ўзига ҳос из қолдирди.

Қадимий Самарканднинг Улугбек замонидаги гуллаб-яшнаши

Самарканд Амир Темур ва унинг авлодлари ҳукмронлиги даврида, айниқса, Мирзо Улугбек бошқарувида иқтисодий, маданий ва илмий ривожланишнинг юксак чўққисига чиқди. Ҳунармандчилик, савдо ва меъморчиликнинг раънақи Самаркандни Шарқнинг йирик марказларидан бирига айлантирди.

Савдо-сотиқ ва ҳунармандчиликнинг гуллаб-яшнаши

Тарихий манбалар ва археологик ёдгорликларга кўра, XIV асрнинг охири ва XV асрнинг биринчи ярмида Самаркандда:

- Ипак матолар, тилла ва қумушдан ишланган буюмлар, қимматбаҳо бўёқлар ишлаб чиқарилган;
- Қогоз ва қуроғларнинг аъло навлари яратилган;
- Шаҳар мевалари билан ҳам машҳур бўлган. Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг ёзишича, Самаркандда ҳар бир ҳунармандга алоҳида бозор ажратилган, бу эса савдо тартибини таъминлаган.

Амир Темурнинг Франция қироли Карл VI га ёзган мактубида, савдо алоқаларини ривожлантириш ва мовароуннаҳрлик савдогарларга имтиёзлар бериш сўралган. Бу алоқалар нафақат Европа, балки Ҳиндистон, Ҳитой, Олтин Ўрда ва Мўғулистон билан ҳам ўрнатилган.

Қурилиш ишлари ва меъморчилик

Амир Темур бошлаган курилиш ишлари Улугбек даврида ҳам изчил давом этди:

- Регистон майдони:

Улугбек бу ерда улкан мадраса, хонакох, мукаттаъ масжиди ва карвонсарой курдирди. Мадрасада диний ва аниқ фанлар ўқитилган, масжид эса вақтинчалик расадхона вазифасини ҳам бажарган.

- Бухоро ва Гиждувон мадрасалари:

Улар юкори даражали мутахассисларни етиштиришда муҳим аҳамиятга эга бўлган.

- Мирзойи карвонсаройи ва ҳаммомлар:

Улугбек замонида шаҳарнинг савдо йўлларида ҳам карвонсаройлар курилиб, савдони ривожлантиришга ёрдам берган.

Гўри Амир макбараси

Гўри Амир макбараси Улугбекнинг бобоси Амир Темур, оила аъзолари ва ўзи дафн этилган жойдир. Улугбек макбарага янги эшик очтириб, унга олиб боровчи галерея курдирди. Панжаралар ва безаклар бинога нафосат бағишлаб, меъморчиликнинг юксак намунасини яратган.

Расадхона

Улугбек томонидан курилган расадхона Шарк илм-фанининг ажойиб ютуқларидан бири бўлиб, унинг меъморий гўзаллиги ҳам, илмий аҳамияти ҳам юкори даражада баҳоланади.

Самарканд Улугбек даврида савдо, хунармандчилик, илм-фан ва меъморчиликнинг гуллаб-яшнаши билан Шаркнинг энг ривожланган шаҳарларидан бирига айланди. Унинг улкан курилишлари ва маданий ривожланиши нафакат ўша даврда, балки кейинги асрларда ҳам буюк тарихий ёдгорлик сифатида сақланиб қолди.

Кадимий Самарканд ва Улугбек замонидаги тараккиёт

Самарканд Амир Темур ва унинг авлодлари, айниқса, Мирзо Улугбек ҳукмронлиги даврида Шаркнинг илм-фан, савдо-сотиқ ва меъморчилик марказларидан бирига айланди. Бу даврда курилган ёдгорликлар, илм-фанга бўлган эътибор ва иқтисодий равақ шаҳарнинг бой маданий меросга эга эканлигини яққол намоён этди.

Шоҳи Зинда меъморчилиги

Шоҳи Зинда ёдгорлиги Самарканднинг энг муҳим меъморий меросларидан бири бўлиб, XI асрда курилиш бошланган ва Темурийлар даврида, хусусан, Улугбек ҳукмронлигида гуллаб-яшнаган. Улугбек Шоҳи Зиндада зўр меъморий ишларни амалга оширди:

- Пештоқ ва асосий дарвоза (1434–1435): Рангоранг гиштлар билан ишланган бу дарвоза ўша даврдаги меъморчиликнинг юксак намунаси ҳисобланади.

- Козизода Румий макбараси: Улугбек ўз устози учун икки гумбазли макбара курдирган, бу макбара Шоҳи Зиндадаги энг гўзал иншоотлардан биридир.

Боғи Майдон

Улугбек томонидан курилган Боги Майдон ўзининг нафис меъморий услуги ва хашаматли бинолари билан машхур бўлган. Богнинг асосий бинолари хақидаги маълумотлар "Бобурнома"да келтирилган:

- Чилстун иморати: Бу бинода ду ошёна, тошдан ясалган стунлар бор бўлиб, хар бурчдаги буржлар орқали юкори ошёналарга йўлланган.
- Чинихона: Улугбек хитойлик усталарни чакириб, юкори сифатли чини билан безалган айвонли бог курдирган.

1941 йилда ўтказилган археологик казишмалар "Бобурнома"да келтирилган бу маълумотларни тўлиқ тасдиқлаган.

Улугбекнинг давлатчилик ва илм-фандаги хиссаси

Улугбек ўртача давлат арбоби ва омади келмаган саркарда бўлган бўлса-да, у илм-фан соҳасида бетакрор шахс хисобланади. Унинг оламшумул илмий кашфиётлари уни бутун мусулмон дунёсида тенгсиз қилиб кўрсатади. Улугбек аниқ илмларда, айниқса, геометрия ва астрономияда юкори савияли билимга эга эди:

- Абдураззок Самаркандий Улугбекни хандасада тенгсиз олим сифатида эътироф этган.
- Алишер Навоий Улугбекни фалакиётда осмон сирларини очган ва замонасида тенгсиз олим сифатида тавсифлайди.

Илм-фан ва маданият маркази сифатидаги сарой

Улугбек саройи илм-фан ва маданиятнинг ривожланишига катта хисса қўшган:

- Саройда Козизода Румий, Гиёсиддин Жамшид, Али Кушчи каби олимлар ва Лутфий, Камол Бадахший каби шоирлар фаолият олиб боришган.
- Саройда мунозара ва мушоиралар ўтказилиб, Улугбек бу тадбирларда фаол иштирок этган.

Самарканд расадхонаси

Улугбек томонидан курилган Самарканд расадхонаси фалакиёт фанининг ривожланишига улкан хисса қўшди:

- Расадхона 1424–1428 йилларда Самарканднинг шимолидаги Кўхак тепаларида курилган.
- Расадхонадан олдин астрономик кузатувлар Улугбек масжидининг хоналарида олиб борилган.

Улугбек Самаркандни илму фан ва маданият марказига айлантиришда жуда катта роль ўйнади. Унинг курдирган бинолари, илмий кашфиётлари ва ёш авлодни тарбиялашга қаратилган ишлари Самарканднинг бой маданий меросининг ажралмас қисми бўлиб қолган. Улугбек даврида Самарканд нафакат Шаркнинг, балки бутун дунёнинг илмий ва маданий марказларидан бирига айланди.

Самарканд обсерваторияси ва Улугбекнинг илмий мероси

Самарканд обсерваторияси XIV асрнинг энг илгор илмий марказларидан бири бўлиб, Мирзо Улугбек томонидан курдирилган. Унинг ўзи бу расадхонанинг ташкил этилишида ва унда олиб борилган тадқиқотларда фаол иштирок этган. Расадхона фалакиёт ва аник фанлар тарихида муҳим аҳамиятга эга.

Обсерваториянинг тузилиши

- Захириддин Муҳаммад Бобурнинг маълумотига кўра, обсерватория уч ошёнали ва улкан ҳажмда бўлган.
- Абдураззок Самаркандий расадхона деворлари ва шифтларининг нақшлар билан безатилганини ёзади. Деворларда осмон ҳаракатлари, сайёралар, юлдузлар ва Ернинг тўлиқ тасвири келтирилган.

Вайрон бўлиши ва тикланиши

XV асрда Самарканд обсерваторияси вайрон бўлган. Унинг қолдиқлари 1908 йилда рус археологи В. Л. Вяткин томонидан очилди. Обсерватория қурилиши ва ундаги асбоблар қуйидагича эди:

- Секстант: Меридиан бўйича ўрнатилган, икки метр чуқурликдаги, 51 см ораликли дуга шаклидаги ўлчов қурилмаси. Секстант орқали сайёралар ва юлдузларнинг юқори аникликдаги ҳаракатлари қузатилган.

- Қазиш ишлари В. А. Шишкин томонидан 1948 йилда давом эттирилди.

Обсерваториянинг аник тузилиши, қурилиш материаллари ва баъзи асбоблар тикланди.

Обсерваториядаги кутубхона

Маълумотларга кўра, расадхонада 15 мингдан ортиқ китоблар сақланган бой кутубхона ҳам бўлган. Унда фалакиёт, математика ва бошқа фанларга оид муҳим қўлёзмалар мавжуд бўлган.

"Зичи жадиди кўрагоний"

Улугбекнинг асосий илмий асари "Зичи жадиди кўрагоний" бўлиб, у Самарканд обсерваториясининг назарий ва амалий тадқиқотларини ўз ичига олади.

- Асар 1437 йилда тугалланган.
- Таркиби: назарий қисм ва жадваллардан иборат.
- Асар қуйидаги мавзуларни қамраб олган:
 - Таквим: Турли халқларнинг (араб, юнон, хитой ва уйғур) таквимлари ҳақида маълумотлар.
 - Қуёш ва Ой ҳаракатлари: Уларнинг тутулиш ва ҳаракат формулалари.
 - Сайёралар ҳаракати: Ҳаракатлар, уларнинг таъсири ва гороскоп қуриш усуллари.

Улугбек ва унинг расадхонаси, шунингдек, "Зичи жадиди кўрагоний" асари Шарқ фалакиёти ва астрономия фанини янги босқичга олиб чиқди. Обсерваториянинг қурилиши ва ундаги тадқиқотлар замонавий астрономиянинг илк асосларидан бири сифатида тарихда ўчмас из қолдирди. Улугбекнинг илмий мероси дунё фани учун бебаҳо ҳазина ҳисобланади.

Мирзо Улугбекнинг трагедияси ва мероси

1449 йилнинг 25 октябрида Мирзо Улугбек вафот этганига сабаб бўлган воқеалар унинг шахси, илмий мероси ва Темурийлар давлатидаги мураккаб сиёсий вазият билан боғлиқ. Улугбекнинг ҳаётининг сўнгги йиллари ички курашлар, ҳокимият учун зиддиятлар ва шахсий хиёнатлар билан ўралган эди. Унинг фожиаи ўлими ва мағлубияти ортида бир катор сабаблар бор эди.

Мағлубияти сабаблари

1. Харбий раҳбарликнинг йўқлиги

Улугбек, илмий салоҳияти юқори бўлган олим бўлишига қарамай, харбий қўмондон сифатида етарли салоҳиятга эга эмас эди. Унга қарам бўлган қўшин ва харбий бошлиқлар урушдан қўра ўлжа олишга қизиқишган. Улугбекнинг харбий кампаниялари эса қўп ҳолларда мушофаа характерида эга бўлиб, у қўмондон сифатида қўзланган натижаларни беролмади.

2. Руҳонийлар қаршилиги

Улугбекнинг илм-фан тараккиётига қаратилган саъй-ҳаракатлари мутаассиб руҳонийлар томонидан тушунилмади ва ҳатто душманлик билан қарши олинди. Унинг илми ривожлантиришга қаратилган сиёсати улар учун ҳавфли эди, чунки бу руҳонийларнинг анъанавий таъсирини заифлаштириш эҳтимолига эга бўлган.

3. Ички хиёнат ва ўглининг исёни

Улугбекнинг ўгли Абдуллатиф ўз отасига қарши чиқди. Бу исён Абдуллатифнинг шахсий манфаатлари ва Улугбекнинг мағлубиятлари билан боғлиқ ҳолда юзага келди. Абдуллатиф руҳонийлардан "Улугбек диндан чиққан" деган фатвосини олиб, унинг ўлимига сабабчи бўлди.

4. Темурийлар давлатининг парчаланиши

Шоҳрух вафотидан сўнг Темурийлар империясида тож-тахт учун урушлар яна авж олди. Давлат ичидан заифлашган, ҳудудлар бўлинган ва марказий ҳокимият йўқолган эди.

Улугбекнинг Илмий Мероси

Мирзо Улугбек илм-фан, айниқса, фалакиёт ва риёзиёт соҳасида оламшумул из қолдирди. Унинг "Зичи жадиди қўрагоний" асари ҳозирги кунгача астрономиянинг классик дурдонаси ҳисобланади.

- Фалакиётдаги кашфиётлар: Улугбекнинг юлдузлар ҳолатини аниқлашдаги юқори аниқлик билан ёзилган жадваллари, кун ва йил ҳисоблашлари ўз замонаси учун ажойиб натижалар эди.

- Шарҳлар ва тарқалиши: Асар Шарқ ва Ғарбда кенг тарқалди. Алоуддин Али Қушчи ва Абулқосим Бобур уни Оврупога етказди. XVII асрда Европа мунажжимлари асарни чуқур ўрганиб, уни ўз ишларида қўлладилар.

- Илмий мактаб: Самарқанд расадхонаси нафакат илм-фаннинг ривожланишига, балки

олимлар жамоасини шакллантиришга ҳам хизмат килди.

Улугбекнинг Мудхиш Ўлими

Улугбек ўз хаётини илм-фанга багишлаган бўлса-да, сиёсий кучлар ва шахсий хиёнат унинг умрини фожиаи тугатди. Унинг ўгли Абдуллатифнинг хиёнати нафакат отанинг ўлимига, балки темурийлар сулоласининг янада парчаланишига олиб келди.

Улугбекнинг хаёти инсон тарихидаги фан ва сиёсат ўртасидаги мураккаб муносабатлар хақидаги муҳим сабоқдир. Унинг илмий мероси эса унинг номи абадий қолишига сабаб бўлди.

Бўрибой Ахмедовнинг "Тарихдан сабоқлар" китоби асосида тайёрладим

P/S

Мирзо Улугбекнинг ўлимига самаркандлик мутаассиб сўфий рухонийлар томонидан фатво берилган. Улугбекнинг илм-фанга, айниқса, табиий фанларга қаратилган диққати ва диний масалаларга нисбатан кам аҳамият бериши, унинг баъзи рухонийлар орасида танқидга учрашига сабаб бўлди.

Уни "диндан чиққан" деб эълон қилишган ва унинг ўлимига шаръий асос топиш учун махсус фатво чиқаришган. Бу фатвога асосан, унинг ўгли Абдуллатиф отасини ҳукмдан четлатиб, ҳокимиятни қўлга олди. Улугбекнинг илмий ва сиёсий сиёсатига қарши турган рухонийлар унинг ўлимида бевосита масъулиятга эга ҳисобланади.

Тарихий манбаларга кўра, бу фатвони беришда Улугбекнинг илм-фанга эътибори ва унинг диний доираларнинг таъсирини чеклаши асосий сабаб бўлган. Аммо бу фатвони ким ёзганлиги тўғрисида аниқ исм келтирилмаган. Бу фатвога имзо чекканлар орасида Самарканднинг йирик диний арбоблари бўлгани тахмин қилинади.

Абу Муслим